

ПРИЛОЗИ

ДА ЛИ ЈЕ У ОСТРОГУ ПОСТОЈАЛА ШТАМПАРИЈА 1581. Г.?

1.

Прва црногорска штампарија је, нема сумње, она која је започела рад 1493. године или на Цетињу или на Ободу.¹

Друга црногорска штампарија је основана у Венецији од Божидара Вуковића из Подгорице (у.о. 1540), који себе назива војводом. Његов син Vincenzo, када је преузео очеву штампарију, чак је изнио у једној „епистоли“ да његова породица вуче поријекло од српских деспота Бранковића. Ова штампарија је само повремено радила и коначно је прешла у руке млетачког штампара Giovanna Antonia Rampazzetta, који је 1597. у њој штампао три књиге.²

Шта се у међувремену догодило са Vincenzom Vukovićem врло се мало зна. Тако сазнајемо да је у мају 1575. године »Gio Vincenzo Seruiano« борао у Риму. Њега су препоручиле извјесне особе чак самоме папи Гргуру XIII (1572—1585). Када га је примио Гргур, Vincenzo му је предложио штампање књига на српском језику (della lingua seruiana),³ молећи да га се у томе помогне и нудећи се за ову службу као искусан и вјешт зналац. Папа га је благонаклоно и радо саслушао и, у знак своје добротности, даровао му 100 шкуда златних талира, јер је сматрао да Рим није мјесто за такво штампање. Стога је наредио једном од својих надбискупа да пише о свему томе папинском нунцију у Венецију и да се треба Vincenzo вратити у тај град. И збиља, у томе смислу јавио је тај прелат нунцију, кога је упозорио да ће га Vincenzo посјетити и нека га саслуша и види шта ће учинити. Чим пак нунциј обавијести овога надбискупа о свему томе, онда ће тај црквени великодостојанственик папи поднијети извјештај.⁴

¹ О томе гл. Ђ. Сп. Радојичић, *Карактер и главни моменти из прошлости старих српских штампарија (XV—XVII века)*, Историјски записи, год. III, књ. VI/7—9, Цетиње 1950, 257—260; Р. Драгићевић, *Црногорске штампарије (1493—1918)*; Историјски записи г. IX, књ. XII/1—2, Цетиње 1956, 1—15.

² Ђ. Сп. Радојичић, *ор. с.*, 263—267.

³ Ђ. Сп. Радојичић, (ор.с., 267) пак пише: „Ђиро Дјанели је у Ватиканском архиву у библиотеци нашао документа, по којима је Винценцо Вуковић 1574—1575. гд. имао намеру да издаје књиге за католике“.

⁴ Biblioteca Vaticana у Риму — Vat. lat. 6946, 1. 190, 191, 202.

Из цијелога овога списка је очито да је Vincenzo Vuković дошао из Венеције са препорукама у Рим на сам папински двор, гдје је саслушан и топло примљен. Али му се молби није могло задовољити, јер су се томе опирали можда неки тамошњи штампари, те се он морао вратити натраг у Венецију, гдје је ипак остао у контакту са римском куријом преко тамошњег папског нунција, који је добио такво задужење од самога папе.

У међувремену у овом истом стољећу Црна Гора је све до 1566. под Скадарским санџаком, а од те године даље под Дукађинским.⁵

У таквим тешким приликама — према једном изворном податку из 18. ст. Црногорцима је успјело да у горовитом предјелу своје земље оснују нову штампарију у Острогу. Ту је 1581. године штампана Библија (или Свето писмо), која је преведена на „илирски језик“ (in lingua illirica) седамдесетих година 16. ст., те прештампана у Москви 1663,⁶ како то пише у једном ватиканском кодексу из тога истога 18. стољећа.

2.

Иако је овај податак, који говори о тој штампарији, из 18. ст., не треба сумњати у његову аутентичност. Он је, наиме, дио великога анонимнога списка од близу 100 листова (103—200), у коме се надугачко расправља о Бугарској, Далмацији, о Србима, вјери, мисалима, њиховом штампању и сличном, а спомињу се и разне црквене личности 17. и 18. ст., па наравно и цетињски митрополит са пуном титулом.⁷

Да се вратимо на Острог. Ми гледе њега немамо ни један извор из 16. ст. — осим сада овога — који говори о томе топониму у овом истом стољећу. Но то не значи да овај локалитет није био већ тада него чак и прије.

Додуше ми знамо да су 1770. г. Турци спалили доњи манастир под Острогом са црквом св. Ђорђа, док је горњи манастир св. Ваведенија остао читав.⁸ Али ту се ради о манастиру и црквама,⁹ а не и мјесту.

⁵ *Хисторија народа Југославије II*, Загреб 1959, 165.

⁶ »... La Biblia in lingua illirica tradotta dalla versione dei settanta fu stampata in Ostrog nell'anno 1581, e poi nel 1663 fu ristampata in Mosca...« (Biblioteca Vaticana — Vat. lat. 8060, 1.125').

⁷ Biblioteca Vaticana — Vat. lat. 8060, 103—200.

⁸ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи II*, Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа I одјељење књига II, СКА, Београд 1903, 235, бр. 3345.

⁹ О тим црквама гл. и Душан Д. Вуксан, *Манастир Острог, његова књига приложника и други записи*, Записи, год. VIII, књ. XIV/1, Цетиње 1935, 8—10.

Што се тиче самога назива Острог, у старославенском језику се каже: острогы, а у пољском: ostróg,¹⁰ али му постање није јасно. Иначе значи: опкоп, табор, тврђаву, т.ј. vallum, castrum.¹¹

Црногорски пак топоним Острог се помиње у изворима већ 1444. г., с околицом „на границама Албаније“, тј. Зете, и неко вријеме је био у посједу Стјепана Вукчића Косаче.¹² Те године се у једном документу Острог назива »castello«. Год. 1448. именује се са »castrum«, а 1454, као »civitas Ostrocz cum castris et pertinetiis suis«.¹³

Пред крај своје владавине херцег Стјепан пише млетачкој влади да је уступио своје сину Владиславу три утврде (castelli) са свим њиховим припадностима: »Susid, Ostrog et Budos«.¹⁴

По мишљењу Динића, положај самога града Острога у повељама — између Мораче, Будоша и Сусједа у Оногошту — потпуно одговара положају Острога недалеко од Никшића, чије је име популарисао чувени манастир са моштима св. Василија. У првој повељи (од 1444) и ближе је означено да је „на граници Албаније“, под којом се у западним изворима подразумејавала и Зета. „Мјесто само града Острога, који се иначе среће у средњовјековним изворима само један једини пут“ (Листине X, 355), ипак Динић није у могућности да несумњиво утврди. Најприје би се могло помишљати на рушевине „Градац“ западно од манастира, поред Перућице, закључује тај писац.¹⁵

Из извора 15. ст. види се да је уз толике топониме Будош »castrum« и »civitas«, а Сусјед и Острог се називају »castello«, »castrum« и »civitas« са својим утврдама и околицом (cum castris et pertinenciis suis). Све ове три утврде биле су у жупи Оногошт (Никшић) и њих је, како смо већ прије навели, неко вријеме држао у својој власти херцегов син Владислав.¹⁶

Према томе Острог је био не само утврда или утврђени град него и мјесто настањено житељством, са доста великим околним предјелом. Иначе у њему у II пол. 15. и у 16. ст. знамо врло мало. Тако само дознајемо да 1474. кнез Иван Црнојевић планира да одузме Турцима Горњу Зету, тј. и област између Кучева и Острога, који се као тврђава¹⁷ још од I половине 15. ст.

¹⁰ Рјечник хрватскога или српскога језика, IX, ЈАЗУ, Загреб 1924—1927, 279.

¹¹ П. Скок, Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика II, Загреб 1972, 573, III (1973), 343.

¹² Историја Црне Горе II/2, Титиград 1970, 188 и биљ. 1.

¹³ М. Динић, Земља Херцего Светога Саве, Глас СКА CLXXXII, Београд 1940, 178.

¹⁴ С. Љубић, Листине о одношајих Јужнога Славенства и Млетачке Републике X, MSHSM 22, Загреб 1891, 355.

¹⁵ М. Динић, ор.с., 178, 179.

¹⁶ М. Динић, ор.с., 177, 178.

¹⁷ Војислав Ђурић сматра да би рушевине цркве на вису између села Граца и Бријеста, недалеко од Острога код Даниловграда, могле „ту бити остаци храма утврђенога града Острога, који се помиње на граници земље херцего Стефана средином XV вијека“ (Историја Црне Горе II/2, 442).

налазио у склопу Косачиних земаља, те је због тога и дошло између старог херцега Стјепана и Владислава до расцјепа.¹⁸

Конечно је Иван Црнојевић морао признати турску власт, задржавши ужи дио Црне Горе са Цетињем. Његови насљедници нијесу успјели сачувати очеву баштину и коначно 1499. Црна Гора је присаједињена Скадарском,¹⁹ а потом Дукађинском санцаку, како смо већ прије изнијели.

Сада се стала све више развијати црногорска аутономија, која је омогућавала слободан живот родова и братстава у односу према турској власти. Црква је пак очувала своја имања и ослањала се понекад на Турке и њихову силу.²⁰

У таквим приликама је у утврђеном мјесту Острогу основана она штампарија, о чијем дјеловању знамо једино преко наведенога црквенога касног извора.

Тај спис из 18. ст. говори о штампању Библије у Острогу, тј. мјесту, а не и манастиру, који се по једнима спомиње са црквом у 17,²¹ а по другима у 18. ст.²² што је свакако неточно.

Када је заправо у мјесту Острогу смјештена штампарија, и одакле је пренесена или донешена, те докле је ондје дјеловала, на то је засада тешко одговорити, и свакако проћи ће доста времена док се и то питање рашчисти. Али је једно јасно, што и нешто каснији страни, али зато тим вјеродостојнији извор износи: она је дјеловала у тако забаченом и тешко проходном крају, гдје је лежао Острог, тај град утврђен не само од људске руке него и од саме природе.

Др Стјепан Антољак

¹⁸ *Историја Црне Горе II/2*, 188 и биљ. 1, 289, 310.

¹⁹ *Хисторија народа Југославије I*, Загреб 1953, 504—508.

²⁰ *Енциклопедија Југославије 2*, Загреб 1956, 418.

²¹ Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка III*, Загреб 1928, 294.

²² *Рјечник ЈАЗУ IX*, 279.